

וכן אסור מן התורה לתקן בגדים האסורים בלבישה, או לסרוק פאות האסורות בחבישה.

וכן הנותן מעות לאשתו ולבנותיו עבור קניית בגדי איסור, עובר באיסור מן התורה (עבודה זרה ו. תוד"ה או).

ג. מכירת בגדי איסור חמורה יותר ממכירת נבילות וטריפות, שהאוכל נבילה, נכשל פעם אחת באיסור. ואילו הלובשת בגדים אסורים, עוברת כל רגע ורגע באיסורים חמורים למשך תקופה ארוכה, ונוקפות למוכר עבירות אין ספור.

ואמרו חז"ל: הגורם תקלה לחבירו, הוא נכנס תחתיו לכל עונשין (רש"י במדבר ל טז).

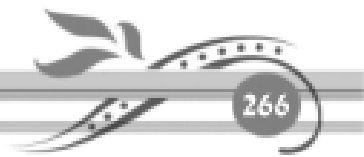
ד. גם אם ניתן להשיג את הבגד במקום אחר, עובר המוכר באיסור 'לפני עיור'².

ה. הקונה בגד ונמצא שאינו תואם את גדרי ההלכה, בדרך כלל יכולה לתבוע את כספה בחזרה משום "מקח טעות", אך מכיון שרבו הפרטים בעניינים אלו, יש לעשות שאלת חכם³.

על דברים אסורים הוא איסור דאורייתא. וכן מבואר בשו"ת דובב מישרים ח"ג, נ. והגם שאולי בדרך כלל יש להם לסמוך על בעל המורעה שמסתמא יש לו חזקת כשרות, אמנם על חנויות הבגדים אין חזקת כשרות כלל. (ב) איסור לפני עיור נחלק לשנים, א' הזמנת דבר האיסור ב' הפיתוי לעבור העבירה. ובגמרא (עבודה זרה ו:) מבואר דאם הנכשל יכול להשיג את מבוקשו במקום אחר [בחד עברא דנהרא] אין המושיט עובר משום לפני עיור. ולרעת רוב הפוסקים כל זה דוקא כשיכול להשיג את מבוקשו אצל עכו"ם שאינו מוזהר באיסור לפני עיור, אבל אם יכול להשיג רק אצל ישראל, הרי כל ישראל מוזהרים לא להזמין לו האיסור (ראה קהילות יעקב מהר"ק ח"ב, ז בשם המשנה למלך ועוד). ולכל הרעות אסור משום מסייע בידי עוברי עבירה (משנה ברורה שמו. ו) ומשום גורם תקלה לחבירו (כנ"ל סעיף ג).

אמנם כל זה דוקא בחלק של הזמנת והושטת האיסור, וכשהנכשל מבקש בעצמו את דבר האיסור, וכיון שביכולתו להשיג את דבר האיסור מבלעדי המושיט, הרי שהמושיט לא נתן מכשול שהרי כבר היה מכשול לפניו. אבל המייעץ והמפתה לעבור עבירה בודאי שעובר גם בחד עברא דנהרא, שהרי הוא מעצמו לא היה מגיע לדבר העבירה. ובנידון דידן אשר לקוחות רבות הפצות בבגדים המותרים בלבישה, ורק התצוגה ופיתוי המוכרות גורמים להם לקנות בגדי איסור, הרי בודאי שיש כאן הן משום לפני עיור והן משום מסייע בידי עוברי עבירה. וכשהמוכרת משבחת את הלקוחה שהבגד יפה ומתאים, עוברת גם על איסור חנופה וכדלהלן פרק כט.

(ג) ולפעמים הדברים נוגעים לסוגיית דברים שבלב (עיין קידושין נג: ובים של שלמה ב"ק פ"ה ס"י), ודנו רבותינו

ו. מצוה להעמיד פקוח מסודר על חנויות הבגדים, ולמונעם מלשווק בגדי איסור ופריצות. וכל המשתתפים בענין גדול זה, הרי הם בכלל מזכי הרבים אשר אין קץ למתן שכרם. הנסיון מוכיח כי רבות אינן מעונינות בבגדים אסורים, אלא קונות לפי המצוי לפנייהם.

ז. באזורים בהם קיים פקוח על חנויות הבגדים, וחלק מהחנויות אינן עומדות תחת הפיקוח, אסור לקנות בחנויות אלו אפילו בגד כשר, משום מסייע בידי עוברי עבירה (הוראת גדולי הדור).
אוצר החכמה

ח. גם חנות שיש עליה פקוח מסודר, עדיין אינו כנתינת "הכשר" על הנמצא בחנות. ועל הלקוחה לברר היטב על כשרות הבגד. ורבות טועות בזה.

ט. יש למחות בידי המוכרות שאין להן כל ידע הלכתי בעניני כשרות הלבוש, המשדלות את הלקוחות לקנות בגדים האסורים בלבישה, ולפעמים אף מוסיפות לומר שפלונית גם קנתה בגד כזה, והרבה קלקולים נגרמו על ידי המוכרות והפאניות.

גם היודעת ומבינה בעניני כשרות הלבוש, חלילה לה להורות הלכה ללקוחותיה, כל שאינה מוסמכת לכך. וכן מבואר בגמרא (ע"ז י"ט): כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה – זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה.

שאלות בעניני כשרות הלבוש, יש לשאול דוקא רבנים העוסקים בנושא זה באופן קבוע (מכתב הגרמ"ש קליין שליט"א).

י. בהלכות אלו לפעמים יש מקילים בבחינת 'תפשת מועט תפשת'¹ או 'פעמים

האם יש טענת מקח טעות בדברים שבלב, והנה יש שני סוגי מקח טעות, א' שאם היה יודע האמת לא היה קונה (ב"ק מז. ועוד). ב' אם לא שילם את המחיר הנכון, בין פחות בין יותר (קידושין מב:). ונראה לכאור' שכיון שע"פ הלכה הבגד אינו שוה כלום שהרי אסור ללבושו ולמוכרו נוגם לעכור"ם אסור למוכרו, כמבואר ברא"ש ע"ז פ"א, יד. נמצא ששילם יותר מן המחיר, ולכן לכר"ע אוליגן גם בתר דברים שבלב. ובאופן שהמוכר הטעה את הקונה שהוא כשר, לכר"ע אוליגן גם בתר הדברים שבלב. וכדמוכח בקידושין נ. 'מפני שלא הטעהו ודו"ק.
 (ד) וכמובן שהכרעות אלו מסורות לגדולי הדור ותלמידיהם בלבד. וכ"כ החזון איש (קובץ אגרות ח"א רג): על דבר לבחור הרע במיעוטו צריך לשמור מאוד קנה המאוננים.

שאתה מתעלם¹⁷ או 'יש על מי לסמוך'¹⁸ או 'שעת הדחק' או 'אין למחות'. כמו כן ישנם סגנונות של ביגוד שאינם מתאימים למשפחות המצוינות והשמרניות¹⁹. ועל מבקשי האמת לברר האם ההיתר הוא לכתחילה ממש, והאם אכן טוב וישר לנהוג כן.

אוצר החכמה

[17-19]

(ה) ראה פרק כ הערה עה.

(ו) ראה סמ"ג יו"ד שפתי דעת סי' נב טו. וזו הכרעת הפמ"ג והמשנה ברורה (עה, טו) לגבי התקשטות בפא"ג של זמנם. וראה בספר חוט שני (עמוד נד ד"ה ואשרי) ושו"ת שבט הלוי (ח"ה קצט- ד רז- ב). וראה עוד לעיל פרק כג בגידודי היתר ההתקשטות ברשות הרבים.

(ז) ראה פרק כ סעיף ל.

פרק כט

קילוס (מחמאות)

א. הלובשת בגד שאינו כשר לפי כל גררי ההלכה, צריך להזהר מאוד שלא לומר לה שום שבח ומחמאה על בגד זה, משום איסור חנופה, שהוא איסור חמור מאוד.

כתב בספר 'יראים' (מצוה רמח): כל השומע או רואה דבר שאינו הגון ואומר טוב הוא, ואינו מתוך יראה לא מגופו ולא מממונו, ואינו מפסיד כי אם חסדו ואהבתו, נקרא 'חנף'. ועובר באיסור 'ולא תחניפן את הארץ' (במדבר לה, לג) ובאיסור 'ולא תטמאו את הארץ' (שם).

והנה זה ביד החנף עוון פלילי, כי לא יקנא לאמת אבל יעזור אחרי השקר, וישם חושך לאור. גם נתן מכשול לחוטא לשוני פנים. האחד, כי איננו ניחם על רעתו, והשני, כי ישנה באיולתו ביום מחר, כי הילל הרשע החונף אותו על תאות נפשו. כל שכן אם העוול אשר בכף חברו גלוי לרבים, כי באמור אליו החנף לבני אדם 'זך אתה בלי פשע', חילל וביזה דת ודין (שערי תשובה שער ג אות קפז).

ב. כאשר אשה קונה בגד היא בודאי לוקחת בחשבון את תגובות החברה, ובפרט המסכנות הללו אשר מחשבותיהן טרודות יומם ולילה על תגובות החברה, וכל הופעתן וזעקת "התיחסו אלי", וכאשר תדע שתלבושת והופעה זו אינה גורמת למציאת חן בעיני חברותיה וקרובותיה, ואדרבה היא מגונה בעיניהם, אזי במשך הזמן תאבד את החשק להתלבש בצורה אסורה. ונמצא שהמחמאות גורמות לה להתחזק במעשיה הרעים ר"ל.

ג. ענין זה צריך חיזוק גדול בדורינו, שהרי הלחץ החברתי הוא אחד מהגורמים הגדולים להידרדרות המצב, ונמצא שהשבחים והמחמאות יש בהם השפעה על המצב בין לטוב ובין למוטב. כאשר נאמרים שבחים על הצנועות, מתקבלת הרגשה של "עוז והדר לבושה".

לעומת זאת, אמירת שבחים על הלובשת בגדי איסור, גורמת להגדיל את הנסיון

להתלבש כמותן ח"ו, ואין לתאר את גודל ההשפעה על החברות שנגרם לפעמים על ידי מחמאה אחת.

וכתב בספר החינוך (מצוה תכו): אסור לומר כמה נאה גוי זה, או מה נחמד ונעים הוא שנאמר (דברים ז, ב): ולא תחנם – לא תתן להם חן... ועונשו גדול מאוד, כי הוא סיבה לתקלה שאין לה תשלומין, כי הדברים לפעמים ירדו לחדרי בטן השומעים. וכל יודע דעת יבין זאת.

אוצר החכמה

וכשבנותיה או תלמידותיה עומדות על ידה, האחריות גדולה במיוחד.

ד. חכמים החמירו מאוד בגודל עונש איסור חנופה וכה דבריהם (סוטה מא : מב.) :

אמר ר' אלעזר, כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם, שנאמר: וחנפי לב ישימו אף. ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת.

אמר ר' אלעזר, כל אדם שיש בו חנופה, נופל בגהנום. שנאמר: הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע.

אמר ר' אלעזר, כל המחניף לחברו, סוף נופל בידו.

אמר ר' אלעזר, כל עדה שיש בה חנופה, מאוסה כנדה. וכל עדה שיש בה חנופה, לסוף גולה.

אמר ר' ירמיה בר אבא, ארבע כתות אינן מקבלות פני שכניה... כת חנפים, שנאמר: כי לא לפניו חנף יבא.

באותה שעה שהחניפו לו לאגריפס, נתחייבו שונאי ישראל כליה, והרבה חללים נפלו באותו יום (סוטה מא : ובתוס' שם).

ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו' (ויקרא כ), אמר ר' שמעון וכי מה חטאה המשפחה, אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה לסטים שאין כולה לסטים, מפני שמחפין עליו (ויקרא כ- ה ובספרי ורש"י שם).

ה. גם במקום שנוצר חוסר נעימות ע"י השתיקה, אסור להחניף⁸. נואדרבה יש

(א) וכתב השערי תשובה (שער ג, קפח): חייב האדם למסור נפשו לסכנה ואל ישיא את נפשו עוון אשמה כזאת.

מצות תוכחה]. והעצה היעוצה היא להתחיל מיד לדבר על נושא אחר.

וכתב באגרת הגר"א: על כל רגע ורגע שאדם חוסס פיו בעולם הזה, זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער.

ו. מצוה לשבח נשים ההולכות בדרכי הצניעות, ופרקו מעליהן חשבונות רבים אשר חישבו בני אדם², ובוזה מקיימים הפסוק: אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע, ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו (מלאכי ג). ואלו יזכו להנצל מחבלי משיח כמו שנאמר: והיתה עת צרה... בעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל יב, א ור' סעדיה גאון שם)³.

[1034567]

אוצר החכמה:

ונראה דאין כוונתו לפקוח נפש ממש, אלא סכנת עונש והפסד ממון, וכן משמע בדבריו שם (קצט): החלק התשיעי – המכבד את הרשעים מדרך שלום, אף כי לא ידבר טוב על הרשע אלא מכבדו כדרך שמכבדים את העשירים מדרך סלסול ולתקות תועלת, גם בדבר הזה יש חטא ואשמה, כי אם הותר לכבד העשירים לא כן הרשעים... אך החלק הזה הותר מדאגה מדבר פן יזיק הרשע ויגרום הפסד בזמן שיד הרשע תקיפה... אך לא ישבחנו ולא ידבר טוב עליו לבני אדם.

(ב) ודבר זה ידוע ומפורסם שעל ידי שבת ומחמאה אחת, יכול האדם להתעלות מדרגות עצומות בתורה וביראה (ועיין קידושין לג, וברשי"י ד"ה נמצאת). ולבד מכל זה יש כאן קיום מצות 'אהבת לרעך כמוך' כמבואר בכתובות יז.

(ג) כמו כן אשה המתקדמת בדרכי הצניעות יש לעודד את התקדמותה ולשבחה על יופי בגדיה, ואף שאינם מושלמים לגמרי מבחינת ההלכה. שאיסור תנופה אינו אלא לקבלת תועלת ולהסיר נזק, ובאופן שהתנופה גורמת לחזק ידי עוברי עבירה. אבל כשהתנופה מביאה לידי חיזוק התורה, מותר (ארחות צדיקים שער כז, ראשית חכמה שער הקדושה פרק יב, חתם סופר - ויקרא הפטרת בחוקותי ד"ה קורא).

פרק ל

כל ישראל ערבים

א. נאמר בפסוק (ויקרא כו, לו): וכשלו איש באחיו – איש נענש בעוון אחיו כשהיה בידו למחות ולא מיחה*, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועות לט.).

כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מיחה, נתפס על אנשי ביתו. באנשי עירו, נתפס על אנשי עירו. בכל העולם כולו, נתפס על כל העולם כולו (שבת נד:).

ואפילו צדיק גמור, אם היה בידו למחות ולא מיחה, הוא נקרא צדיק שאינו גמור (עבודה זרה ד.), ולפעמים נכתב עליו בפסוק "ויעש הרע בעיני ה'" (שבת נו: סנהדרין קג.).

ב. ואמרו חז"ל (שבת נה:): מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה, חוץ מדבר זה... אמר לו הקב"ה לגבריאל, לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהן מלאכי חבלה, ועל מצחן של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה, רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה, הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לפניו, היה בידם למחות ולא מיחו, אמר לה, גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם, אמרה לפניו, אם לפניך גלוי, להם אינו גלוי, והיינו דכתיב וממקדשי תחלו - אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו [שהורה למקטרג מדת הדין וחזר בו מן הטוב. רש"י]².

(א) הנה כאן משמע שכל העונש והערבות הוא רק במי שיש בידו למחות, אמנם בסנהדרין מג: מבואר שגם על עבירות נסחרות נענשים איש בעוון רעהו, ואפילו לר' נחמיה אם ידעו בני משפחתו מהחטא נענשים כולם וצ"ע.

(ב) בסוגיא שם משמע שתוכחה ומחאה הוא ענין אחד שהוא מניעת החטא. אמנם מצינו בכמה מקומות שיש ענין נוסף של מחאה על כבוד שמים, דוגמת מחאה על בזוי ת"ח (ב"מ פד:). וכן אמרו בסנהדרין קג: קי. אמר להם הקב"ה: בכבודי לא מחיתם, בכבוד בשר ודם מחיתם.

ויש ענין נוסף של מחאה בשביל לגדור הפירצות, א' בשביל הברותיה שאינן מסורות ביד יצרן, אם הן רואות שהענין עובר בשתיקה, הן סבורות שהותר הדבר. ב' בשביל החוטאת בעצמה, שאם אינה שומעת תגובות שליליות על מעשיה, הדבר גורם להידרדרות נוספת כידוע. וכ"כ מרן הגר"י א"ש ב' בקובץ תשובות ח"א סי' מ"ד

מכאן שצריך להוכיח אע"פ שלא ברור אם יקבלו נועין שוי"ע ארי"ח סי' תרי"ח ומ"ב ובה"ל שם בפרטי הדינים²).

ג. מעשה באחד האמוראים שבלכתו בשוק ראה אשה לבושה בכגד פריצות, מיד קם וקרע³ את הבגד מעליה⁴ (ברכות כ.).

אוצר החכמה

הגמרא מציינת מעשה זה כמסירות נפש למען קידוש השם. ובדורות הראשונים היו רגילים לשמור על גדרי הצניעות והקדושה במסירות נפש, ובעבור זה זכו שנתקבלו תפלותיהם במהרה⁵ ונעשו להם נסים גלויים.

^[1234567] ארי"ח

ד. בדורנו קיימת חוסר מודעות בכל עניני הצניעות, עלינו להחזיק טובה לגדולי ישראל ותלמידיהם ושלוחיהם המתעסקים במסירות נפש עבור קדושת ישראל נעל ידי בירור ההלכות⁶, ארגון כנסים ושיעורים ועוד⁷ ובחסדי ה' הצליחו לפעול גדולות ונצורות, ומבלעדיהם המצב היה תמור שבעתיים. אך לדאבונינו מספר המתעסקים בתחום זה הוא קטן מאוד⁸, וכפי שירבו המתעסקים בענין קדוש זה, כן תרבה הקדושה בישראל.

לגבי מחאה על חלול שבת.

(ג) הערת הגרמ"ש קליין שליט"א: שם מבואר בדאורייתא אף אם יודע שלא יקבלו צריך למחות. א.ה. וראה בספר אורך ימים עמודים תקע – תקעב בשם פוסקים רבים על חיוב התוכחה בזמן הזה גם כשאנו מפורש בתורה.

(ד) ומכאן למדנו שאף שבלימוד ההלכות לנשים יש לדבר בלשון רכה (רש"י שמות יט, ג), אולם כשיש פירצה צריך לקום ולעשות מעשה, לפי שלשון רכה אין בכוחה להועיל במצב כזה.

(ה) כתב הרמב"ם בהלכות כלאים (פ"י הלכה כט): הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו עליו מיד, ואפילו היה רבו שלימדו חכמה. ומקורו מסוגיא זו (רדב"ז). ומכאן מוכח דבגד אדום הוא איסור דאורייתא. ובזמנינו לא נהגו בכל זה מחשש סכנה כמבואר ברמ"א י"ד שלג, מט ועיין פתחי תשובה שם.

(ו) ורב יהודה כשהיה גוזר תענית על הגשמים תיכף כשהיה חולץ מנעלו אחת היו מתחילים הגשמים לרדת (שם).

(ז) ועיקר מה שחפר בתקופה זו הוא ללמד וללמד ההלכות בצורה ברורה. בנות ישראל מוכנות ורוצות לשמוע ולקיים את כל דברי תורתנו הקדושה בשלימות, אלא שפרטי ההלכות אינם ידועים לרוב הציבור.

(ח) וכמו שכתב מרן הגר"ש וואזנר שליט"א (בהקדמת שו"ת שבט הלוי): ובעזונותינו הרבים העומדים בפרץ נתמעטו, איש לכרמו פנו, ורגש האחריות למען קדושת ישראל הולך וכלה, ואין דורש ואין מבקש. עכ"ל.

וכיום נתרבו ארגונים לחינוך עניני התורה והתפילה, צדקה וחסד, כן ירבו. ואילו בתחום הקדוש הזה עדיין לא טרפל כראוי, ויש הרבה מה לפעול ולהצליח בענין זה. ומכאן תצא הקריאה לכל העסקנים והנדיבים לשים ענין זה בראש מעיינם, ולא יתפשו ח"ו בעון הדור.

וכה נאמר במדרש רבה (רות פרשה ז-ד): **בועז עשה את שלו, רות עשתה את שלה**,¹ נעמי עשתה את שלה, אמר הקב"ה אף אני אעשה את שלי.²

אוצר החכמה

חובת הבעל

ה. כל מי שיש בידו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה, נתפס בעוון אנשי ביתו (שבת נד:).

נאמר בפסוק (בראשית א, כח): **ויברך אותם אלוקים ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה** – מלמד שהאיש כובש את אשתו שלא תהא יצאנית (רש"י).

הקב"ה הטביע באיש כח כיבוש והנהגה, לא בעבור שום דבר אחר, אלא אך ורק כדי לזרזה לשמור על גדרי הצניעות.³

וכן מבואר בגמרא (גיטין צ:): **אדם הרואה את אשתו שיוצאת לשוק וראשה פרוע או טווה בשוק, או מדברת עם כל אדם, ואינו מוחה בידה, נקרא 'אדם רע'**.

וכן מבואר בזוהר הקדוש (פרי נשא קכז): **טירוף הדעת יבוא על אותו האדם שמניח לאשתו שיתראה משער ראשה בחוץ... וכל שכן הציפות ופריצות אחרת.**

וכן כתב הרמב"ם (אישות פ"ג, יא): **גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחנה לצאת אלא כפי הצורך**⁴ (וע"ע בהלכות סוטה פ"ד, ט ובהלכות אסו"ב כא, ח).

ו. **וכה דברי רבותינו גדולי הדור:**

על פי התורה, הבעל הוא האחראי על כל הנעשה בבית, ובפרט בכל דבר הנוגע להלכה, ואין להטיל האחריות על האשה (מרן הגר"ש וואזנר שליט"א – מאמר ח).

וכן מוטלת החובה על רבני ישראל להכנס לענין זה (מכתבים ג כו).

(ט) וע"ע רש"י במדבר ג, טז.

(י) ובסנהדרין נו: על הפסוק למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושכרו דרך ה' – ביתו זו אשתו.

(יא) וכן מבואר כאן ובשאר המקורות שעל הבעל מוטל לזרז את אשתו על עניני הצניעות יותר מעל שמירת כל התורה כולה.

(יב) במקורות אלו מבואר שהוא חיוב יותר ממצות תוכחה, לפי שהתורה הטילה את האחריות גם על הבעל.

ועל כל אחד לזרוז את עצמו ואת ביתו ואת יוצאי חלציו, להקפיד על גדרי הלכות הצניעות, הן בלבוש והן בכיסוי הראש, כאשר לדאבונינו הדברים צריכים חיזוק גדול (מרנן הגר"ש אלישיב זצ"ל והגר"ש וואזנר שליט"א – מכתב כג).

החיוב לשמור ולקיים הוא לא רק על הנשים, אלא כל בית אב בביתו יראה לחזק את בני ביתו ויוצאי חלציו (מרנן הגר"ש אלישיב זצ"ל והגראי"ל שיינמן שליט"א במכתב שבתחילת הספר).

האב מחויב ללמד ולשמור את בני ביתו בקדושה, ושמירה זו כוללת את צורת הלבוש בין בבית וק"ו ברחוב. ואם מתעלם מכך, הוא עצמו נהיה מחולל מקדושתו (מרנן הגר"ש קרליץ שליט"א – מכתב טו).

אוצר החכמה

ז. נאמר בפסוק (אסתר ב, כ): ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו – לפי שמרדכי יושב בשער המלך ומרמוזה על כך (רש"י). גם אסתר המלכה היתה צריכה עידוד וחיזוק רב בכדי שתוכל לעמוד בעוז נגד לחציהם של אחשוורוש ובית המלכות, ואף שהוראת מרדכי היתה לטובתה". בדורנו הלחץ החברתי גדול מאוד, ומוטל על כל אחד ואחד לעודד ולחזק ולזרוז את אשתו ובנותיו, ולא להניחן להתמודד לבד בנסיונות הזמן".

1134867 תורה

ח. מעשה באחד שהוכיח שוב ושוב את משפחתו על הצורך לשמור את גדרי הצניעות כפי שעוררו הרבנים, וכשראה שדבריו אינם מחוללים שינוי, הלך לשאול את פי מרן הרב שך זצ"ל, כדת מה לעשות? אמר לו מרן זצ"ל: האם בקשת בתחנונים ובכבי, שידאו כי זה מפריע לך בעצמך ופוצע את לבך? בטוחני שאם היו רואים שהדבר מכאיב לך, היה מתחולל שינוי, שהרי האשה רוצה להשביע רצון בעלה, ובודאי שאינה רוצה לגרום לו צער ועוגמת נפש. הבעיה היא שהדברים נראים בעיניהם, כאילו אתה בסך הכל שליח של הרבנים להעביר להם הוראות של

(יג) כמו שנאמר (אסתר ב, י): אין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד – כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בוויה וישלחה, שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה (רש"י).

(יד) וכן רשבי"י ור"י אלעזר בנו כשברחו מפני המלכות, הלכו ונסתתרו בבית המדרש, והיתה אשתו מביאה להם כל יום לחם ומים, ולאחר תקופה אמר רשבי"י לבנו: נשים דעתן קלה עליהן והם עלולים לצער אותה עד שתגלה אותנו, והלכו ונסתתרו במערה (שבת לג:). הרי שאף במקום סכנת נפשות הן עלולות להכנע ללחצים.

אוצר החכמה

גדרי הצניעות, אבל אינם נואים שהדבר נואב לך בעצמך¹⁰ (שמושה של תורה ח"ב עמ' קנג).

אה"ח 1234567

ט. כתוב בתורה (שמות כא): שארה כסותה ועונתה לא יגרע. נכלל בזה שאם בגדיה אסורים בלבישה, חייב להוציא ממון ולקנות לה בגדים כשרים ומהודרים (ומכ"ם אישות פ"ג, יא)¹⁰. ואמרו חכמים (שבת קכט.): לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו¹¹.

י. הנותן מעות לאשתו לקנות בגדים אסורים, עובר בלאו דאורייתא של 'לפני עיור לא תתן מכשול' (עבודה זרה ו. תר"ה א).

יא. גם אשה הנתקלת בהתנגדות מצד בעלה מסיבות שונות¹², אין לה לוותר על קיום ההלכה אפילו כקוצו של יוד, ועליה לנהוג בחכמה ובתבונה רבה, ועליה

(טו) ואכן בדרך כלל כאשר הבעל מראה את חשיבות הדבר ונחיצותו, הדברים מחוללים שינוי. ויש שכתבו שכאשר אין הדבר מועיל, מן הצורך לשמור על קדושת ביתו גם כאשר הדבר גורם הפרעה לשלום הבית. וכלשון הפסוק זכבשוה¹³. וכן מרומז בקריינא דאיגרתא (ח"ב קכד). וכ"כ החפץ חיים (גדר עולם פרק ו): פעם בלשון קשה פעם בלשון רכה. ובודאי שיש אופנים רבים להעלות לדרך הישרה גם ללא חוסר בשלום בית. וראוי להתייעץ עם רב המבין גם את גודל חובת הצניעות ופירטי הלכותיה, וגם את גודל מעלת השלום. ויש להבחין בין פירצה ישנה לפירצה חדשה, ובין נסיון קל לנסיון קשה. ובדרך כלל הבעיה היא עצם ההשקפה המעוותת על כל נושא הצניעות [ראה פרק לא הערה סו ופרק כ סעיפים כו כט] ויש ללמוד את ההלכות ביסודיות [ולכן בספר זה הוקדמו פרקי הלכות ההנהגה להלכות כשרות הלבוש]. ולפעמים יש לתת פסק זמן בין השלב של ניפוח המוסכמות וההערכה לנשים הלבושות כהלכה, לשלב של הקיום המעשי, כדי שבשעת לימוד ההלכה לא יוצרו ניגודים פנימיים. וראה מאמר י שבסוף הספר. והבא ליטהר מסייעים אותו (יומא לח:).

(טז) וישים על לבו, שכשיצטרך לקנות זוגות תפילין לו או לבניו, יהדר אחר התפילין המהודרות ביותר ויפזר עליהן ממון רב. ואם כך על מצות עשה שא"צ לתת עליה יותר מחומש שבנכסיו, ק"ו שצריך להוציא ממון על בגדי אשתו ובנותיה שיהיו כדת וכדין, שאם אינם כהלכה ח"ו יש בהם כמה איסורי תורה, וכידוע שכדי לא לעבור על לא תעשה צריך לתת כל ממונו, כמבואר בשולחן ערוך אורח חיים תרנו, א.

(יז) וזאת מחמת חוסר הצניעות שבהליכה יחף ללא מנעלים (פוסקים ומשנה ברורה שא, סב).

(יח) בדרך כלל הסיבה היא מחמת חוסר ידיעת ההלכות בצורה ברורה, וראוי לקבוע ביניהם על רב המתעסק בענינים אלו באופן קבוע שאותו ישאלו את כל ספקותיהם. ולפעמים סיבת הדבר מחמת שהאשה אינה מתקשטת בבית די הצורך.

נאמר (משלי יד, א) : חכמת נשים בנתה ביתה^ט.
אוצר החכמה

(יט) פסוק זה נדרש בגמרא (סנהדרין קט:) על אשת און בן פלת שבחכמתה ותמימותה זכתה והצילה את בעלה ממפלת קרח ועדתו. ומכאן למדנו שעל האשה להשתמש במעלת התמימות שבה, ולהזהר מן החטא גם בניגוד לרצון בעלה. וכן בחטא העגל ובחטא המרגלים אשר בני ישראל לא עמדו בנסיון מחמת 'חשבונות רבים', לעומתן בנות ישראל עמדו בנסיון מכח מעלת התמימות שבהן גם בניגוד לרצון בעליהן (רש"י במדבר כו, סד וטור או"ח תיו, א), ולכן ניתן להן ראש חודש כיום טוב לענין איסור מלאכה (טור שם). והתמימות מידה משובחת היא כמו שנאמר (משלי יג, ג): 'תומת ישרים תנחם', אך המשתמש עמה שלא במקום הנכון, עליו נאמר 'פתי יאמין לכל דבר'. החכם מתהלך בתמימות עם ה' ומצוותיו וגדולי ישראל, ולא אחר החנויות ופרסומות למיניהן. ולפעמים מתפקיד האשה להוכיח את בעלה גם אם הוא גדול הדור כר' הנינא בן תרדיון (עבודה זרה יח.) ובפרט בענינים אלו אשר הרבה ת"ח לא עסקו בענינים אלו. והכל בחכמה ובתבונה בענוה ובדרך ארץ. ובדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו (מכות י:) והבא ליטהר מסייעין אותו (יומא לח:).

פרק לא

חינוך הבנות

א. מצות חינוך הבנים והבנות הוזכרה רבות בתורה^א, והיא מיסודות היהדות^ב. ובה תלויה טובתם הנצחית של האב^ג והאם^ד. ותשוקה גדולה הוטבעה בלב ההורים לשקוד על טובת והצלחת ילדיהם בשני העולמות^ה.

(א) ראה סעיף ז.

(ב) כתב החפץ חיים (בספרו נדחי ישראל פרק טז): מי שאינו מתחזק להשריש בלב בניו אמונת ה' ותורתו ומצוותיו, לא יצא ידי חובת יהודי, שכל פינת יסוד האומה הישראלית הוא רק בתנאי זה שקיבלו על עצמם שלא יכרת עבודת ה' מבניהם ומבני בניהם עד עולם (מררש שה"ש א, כד) כמו שנאמר 'למען תספר באוזני בנך וכן בנך' 'זהורעתם לבניך ולבני בניך'.

ולפי שחלק נכבד ממלאכת החינוך מסורה לאם כדלהלן הערה כח, וגם פנימיות האם משפיעה רבות על בניה ובנותיה, נמצא שכל עתיד יוצאי חלציו ודורותיו אחריו תלוי גם בחינוך בנותיו לכל דבר שבקרושה, ורגש חם ליהדות ויראת שמים ולמור התורה וקיום המצוות.

(ג) כמו שנאמר (משלי כט, יז): יסר בנך ויניחך ויתן מערנים לנפשך - 'ויניחך' מדינה של גיהנום. זיתן מערנים לנפשך' - בגן עדן עם הצדיקים, וכמעשה בר' עקיבא שלמד תורה עם בן הרשע והצילו את אביו מן הגיהנום והביאורו לנן עדן. ואפילו צדיק אם יש לו בן רשע או נוטלים אותו מגן עדן לגיהנום למען יראה ביסורי בנו (פירוש הגר"א שם).

וכן מבואר בזוהר הקדוש (ויקרא קטו): הבן ההולך בדרך תקלה, מבזה את אביו וגורם לו קלון גם לאחר מותו. וההולך בדרך הישרה ומתקן מעשיו, הרי הוא מכבד את אביו בין הבריות ומכבד אותו בעולם העליון אצל הקב"ה, והקב"ה מרחם עליו ומושיבו בכסא כבודו הראוי לו. וכל המניח בן צדיק כאילו לא מת (רש"י בראשית יח, יט).

(ד) כתב רבינו יונה (איגרת התשובה דרוש שלישי אות עט): ובסוף תפילתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ובנותיה שיהיו יראי שמים ושהיו בניה מצליחים בתורה. כי עיקר זכותה של האשה לעולם הבא, שיהיו בניה עובדים להשם יתברך ועושים רצונו ויראים אותו. וכשהיא בבית עולמה ובניה יש בליבם יראת שמים ועוסקים בתורה ובמצוות, נחשב לה הדבר כאילו היא בחיים ועושה כל המצוות, והיא במעלות עליונות לעולם הבא.

ולהיפך, היוצא לתרבות רעה, הבריות מקללות שדיים שינק מהם (רש"י בראשית ג, יז) וכרס שיצא ממנה (רש"י בראשית לה, ח).

(ה) כתב הגר"א (משלי ג, יב): 'כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירעה' - כאשר מוכיח אותך הקב"ה הוא מסתמא אהב אותך, כי דרך האב ליסר רק את בנו, ואף אם אינו שומע לתוכחתו אינו עוזבו אלא מוכיחו ביסורים עד שעוזב הדרך הרע, והיינו מחמת אהבתו אשר גדולה עליו יותר מן הכל, כן לבו כואב על רעתו וחפץ בהצדקו.

ב. תורת החינוך כוללת חמשה נושאים, ואלו הן:
 (1) חינוך לקיום המצוות. אה"ח 1234567

(2) איסור להכשילו בחטא.

(3) חינוך ליראת שמים ומידות טובות וארחות ישר.

(4) איסור להנחותו בארחות עקלקלות.

(5) מצות תוכחה.

תורת החינוך לצניעות כוללת ארבעה נושאים נוספים, ואלו הן:

(6) אמירת דברים שבקדושה.

(7) תקלה לרבים.

(8) איסור יחוד.

(9) חובת השמירה.

הסימן שמחמת אהבה הוא, שאחר כך כאשר יסיר שבטו ממנו חפץ לעשות רצונו ומדבר לו תנחומים לפייס דעתו. עוד כתב הגר"א (משלי יג, כד): 'ואוהבו שחרו מוסר' - משל לאשה כשהיא מתקשטת ורוחצת טינופיה היא בוררת מראה היותר יפה שמראה את כתמיה הקטנים לגדולים, מפני שרוצה להסיר אף את כתמיה הדקים מאוד בכדי שתהא נראית יותר יפה. כן האוהבו יותר דורש יותר על איולתו אשר עשה כרי שלא יהיה בו נדנוד רע כלל. וכתב האור החיים (דברים ח, ה): כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מיסרך - שאין טבע האדם להוכיח וליסר אלא לבנו, כי עליו יקפיד בראותו עשות רע, מה שלא ירגיש לבו בראותו בן חברו עשות רשע. וזה טבע המוטבע באנוש להרגיש על בנו בעשותו דבר אשר לא יעשה, מה שלא יעשה כן למי שאינו מקפיד עליו. כמו כן ה' אלוקיך מיסרך, שהגם שהאומות עושים רשע ותועבות לא יקפיד עליהם כמו שמקפיד עליך, להיותו אלוקיך, שנתייחד שם אלקותו עליך.

וכל המיסר את בנו מוסיף עליו אהבה שנאמר 'ואוהבו שחרו מוסר'. וגם הבן מוסיף אהבה על אביו שנאמר (משלי כט, יז): יסר בנך וינחתך ויתן מעדנים לנפשך (מדרש רבה שמות א, א). ומכל האמור מבואר שהחינוך הוא מצוה שהטבע והשכל מחייבה, מאהבת הילדים והרגשת אחריות על הפקדונות היקרים, והתורה הזכירה זאת כדבר ברור בתכלית 'כי כאשר ייסר איש את בנו'. ובמצוות שכליות (כלומר, מצוה שהשכל קובע שזהו רצון ה') נתחייבו גם אומות העולם כמבואר בהקדמת ר' נסים גאון למסכת ברכות. ובכתובות מט: מבואר דלפעמים מותר להכלים ברבים מי שאינו דואג למזונות בניו, לפי שהוא בעורב שאינו מרחם על בניו, וכדאי שצריך לדאוג גם למזונם הרוחני. לפיכך גם באופן שמצר ההלכה אין חובת חינוך, לפעמים יש חובה שכלית. וראה סעיף יט והערה נו.

ג. חינוך לקיום המצוות - מצוה מדרבנן להרגיל את הקטן לקיים את כל התרי"ג מצוות לפרטיהן, כדי שיהא רגיל במצוות¹. לפיכך קטן חייב בברכת המזון ותפלה, ציצית ותפלין ומזוזה, שופר סוכה ולולב, ובשאר המצוות². המצוה מוטלת על האב. ויש אומרים גם על האם³.

זמן החינוך למצוות עשה, מעת שיודע לקיים המצוה כהלכתה⁴ עד שיגדיל⁵.

אה"ח 1234567

ד. זמן החינוך למצוות לא תעשה, מעת שיודע להבחין בין האסור והמותר⁶ ואף שאינו מבין את ענין האיסור⁷.

ה. איסור להכשילו בחטא - אסור מן התורה להאכיל או להלביש את הקטן בדבר איסור, גם אסור להורות לו לאכול או ללבוש דבר איסור⁸, שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדל יבקש לימודו⁹. האיסור חל גם על מי שאינו בנו ואינו מצווה לחנכו, שלא הותר להטעימו בדבר האסור (שולחן ערוך או"ח שמג, א). והוא נקרא בלשון 'איסור ספיה'.

האיסור נוהג גם בקטן בן יומו (שם).

(ו) רש"י סוכה ב: ד"ה מדרבנן.

(ז) ברכות כ. ר"ה לג: יומא פב. סוכה כח. מב. ומשנה ברורה שמג, ג.

(ח) שתי הדעות הובאו במשנה ברורה (שמג, א).

(ט) כתב המשנה ברורה (שם): שיעור החינוך במצוות עשה הוא בכל חינוך לפי חריפותו וידיעתו, בכל דבר לפי ענינו, כגון היודע מענין שבת חייב להרגילו לשמוע קידוש והבדלה, והיודע להתעטף כהלכה חייב בציצית. ומבואר ברבריו דהחינוך לקידוש והבדלה תלוי בהבנת הענין, ואילו החינוך לציצית תלוי ביכולת לקיים המצוה בשלימות אף שאינו מבין ענין המצוה. ויש שכתבו לבאר רשאני קידוש והבדלה שהוא מצוה שבלב. ולפי"ז רוב המצוות דינם בציצית.

(י) ומשיגדיל אינו חייב מצד תקנת חכמים שהרי מחויב מן התורה. גם אין האב חייב להוציא ממונו עבור מצוות בנו הגדול. ומכל מקום עליו להמשיך ולהדריכו בדרכי האמת והישר כמבואר בסעיף ח וסעיף כא.

(יא) מגן אברהם ומשנה ברורה (שמג, ג) בשם האיסור והיתר (פרק מח).

(יב) ב"ח (שמג, א) חיי אדם (סו, ג). וראה הערה כז.

(יג) וכן אסור ליתן לחינוך דבר האסור באכילה אפילו לשחק בו, שמא יאכלנו והוא כמאכילו בידים (משנה ברורה שם). ומותר להאכיל את הקטן בשבת לפני קידוש מכמה טעמים (משנה ברורה רסז, א).

(יד) תרומת הדשן ח"ב סב.

ו. לדוגמא, אסור להלביש בגדי שעטנו גם לתינוקות בני יומן¹⁰. גם אסור להציע כלאים בעריסת תינוקות¹¹.

וכן איסור 'לא ילבש' חל גם על הקטנים מאוד¹². אלא שהדבר תלוי בכל בגד ובגד מהזמן שהדרך להימנע מלהעבירו מזכר לנקיבה ולהיפך. אבל בגדים המתאימים גם לתינוק וגם לתינוקת אינם בכלל האיסור, שהתינוקות יש להם סגנון ביגוד משלהם.

וכה דברי הרמב"ם¹³: וכן התינוקות לפעמים יקשטו אותם בקישוטי הנשים ויצבעו ידיהם בצבע שצובעות בו הנשים ידיהן. וזהו בהיפך ממה שציוו עליו מעתיקי השמועה, וממה שהזהיר עליו הנביא. שחכמים הזהירו לאדם שידריך בנו בדרך ישרה, וזו דרך עקומה. והנביא אומר 'למען תלך בדרך טובים', וזו דרך חטאים. ואולי יתנצלו בזה שהם סומכים על מאמרם 'קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווים להפרישו'¹⁴, ואין הראיה דומה לנדון, שזהו באוכל לתאות נפשו, אמנם זה העני אין מאכילים אותו. ועוד דהם אמרו אין ב"ד מצווים להפרישו, אבל כאן אביו מחנכו¹⁵.

אה"ח 1234567 | אוצר החכמה

ז. חינוך ליראת שמים ומידות טובות וארחות יושר - מצוה מן התורה¹⁶ להדריך

(טו) שו"ת עונג יום טוב ח"א צו. מנחת חינוך מצוה תקנא. שו"ת מנחת יצחק ח"ב קו.

(טז) שו"ת בית יהודה סימן מח. וצ"ב דבגמרא (פסחים כו:): מבואר ולא אסרה תורה אלא לכוונת לבישה אבל מוכרי כסות מותרים ללבוש בגדי כלאים כדי להראותם לציבור, כל שאין מתכוונים מפני החמה ומפני הגשמים, והרי לתינוק וקטן אין כונת לבישה. וי"ל דלא נאמר דין כונה אלא דמותר ללבוש למטרה צדדית ושלא לשם מלבוש, והכונה מפרשת ומתרגמת את המעשה האם הוא לבישה או העלאה בעלמא. ולכן בגדול המלביש את הקטן כונת הגדול מפרשת את מעשה ההלבשה שהיא לבישה ולא העלאה בעלמא.

(יז) שו"ת הרמב"ם (להלן) ושו"ת מנחת יצחק ח"ב קח ושו"ת שבט הלוי ח"ב סג. וראה לעיל פרק כו הערה יז.

(יח) הובא בספר מעשה רוקח על הרמב"ם בפתחת הספר.

(יט) יבמות קיד.

(כ) כלומר א' ב"ד פטורים מחינוך אבל האב מחוייב, וכן מבואר בראשונים ובפוסקים. ב' גם אם פטורים מלהפרישו אבל אין לחנכו להיפך.

(כא) המצוה הזכרה בתורה פעמים רבות כדלהלן. וצ"ב דבכמה מקומות (ברכות כ: סוכה ב: ועוד) מבואר דמצות חינוך היא מדרבנן. ועוד דשם מבואר דענין החינוך נאמר על בנו הקטן כדי להרגילו במצוות כשיגדיל, ואילו בפוסקים דלהלן לא נרמז לחלק בין בנו הקטן לבנו הגדול, ואורבה בפסוק הנך לנער על פי דרכו מרובר על שנות הגדלות כדלהלן הערה כט, וגם 'נער' בכל מקום היינו לאחר שנת י"ג. ונראה לבאר דבתורה לא הוזכר אלא להדריכו ולהנחותו בדרכי ה' ותיקון המידות, ומצוה זו מן התורה ובין בקטן בין בגדול, וחכמים תקנו לחנך גם על קיום המצוות לפרטיהן. וגם הטילו על האב להוציא מכספו עבור מצוות בנו הקטן כציצית ותפלין, ואילו לבנו הגדול לא

ולהנחות את הבן והבת בדרכי ה', יסודות האמונה, אהבת ה' ויראתו, הנהגות יושר ומדות טובות. המצוה הזכרה בתורה פעמים רבות כמו שנאמר²²: 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' [עבודת ה' ארחות יושר ומדות טובות²³] 'ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה' [אמונה] 'והגדת לבןך ביום ההוא' [יציאת מצרים] 'והודעתם לבניך ולבני בןיך' [מעמד הר סיני] 'אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים ואת בניהם ילמדון' [יראת שמים] 'ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה'²⁴ [יראת שמים] 'כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מיסרך'²⁵ [הנהגות יושר] 'איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו' [תקון המדות] 'ולא עצבו אביו מימיו לאמור מדוע ככה עשית'²⁶.

וכן כתב הרמב"ם: מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו, כדי לחנכו בקדושה ופרישות, כמו שנאמר: חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה.²⁷

נתקן חיוב זה. שו"ר בספר חוט שני (שבת ת"ד צה, א) שכתב כעין זה. והוכיח את דבריו מהגמרא (מכות ה). דהמכה את בנו ומת פטור מגלות מן התורה. וראה ברש"י שם ד"ה האב. ועיי' סוף הערה נז. (כב) להלן ציוני המקורות: בראשית יח יט. שמות יב ב. שמות יג יח. דברים ד ט. דברים ד י. דברים לא יג. דברים ח ה. דברים כא יח. מלכים א א, ו.

(כג) דרך ה' היינו דרכי עבודת ה' (רמב"ם דעות ד, א) ומידות טובות וישרות (שם א, ז).

(כד) וראה רמב"ן ואור החיים שם.

(כה) מוסר בלשון המקרא היינו לימוד והדרכה בדרך האמת והיושר, ובדרך כלל אינו מלשון מכות ויסורים, כמו שנאמר (משלי א, ב): לדעת חכמה ומוסר. וכן תרגם אונקלוס: כמא דמאלף [מלמד] איניש ית בריה. גם עיקר המושג חינוך היינו לימוד והדרכה בדרך האמת והיושר וכדבריו רש"י בכמה מקומות: חנוך לנער - הוא לשון כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה (בראשית יד, יד). ויתן אל הנער - זה ישמעאל לחנכו במצוות (שם יח, ז). חנוך לנער על פי דרכו - לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים (משלי כב, ו). וההכאה אינה אלא אחת מפרטי החינוך.

(כו) ללמדך שכל המונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה (רש"י).

(כז) וכה תחילת דברי הרמב"ם (מאכלות אסורות יז, כז): קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות, או שעשה מלאכה בשבת, אין בית דין מצווים עליו להפרישו, אבל להאכילו בידים או להרגילו בחילול שבת ומועד אסור אפילו בדברים שאיסורם מדברי סופרים. ואע"פ שאין ב"ד מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה ופרישה. עוד כתב הרמב"ם (אבל ג, יב): כהן קטן הבא להיטמא למת, אין ב"ד מצווים עליו להפרישו, אבל אביו צריך לחנכו בקדושה. ובפשטות כוונת הרמב"ם לומר שאע"פ שאין תקנה מדרבנן לחנך לקיום מצוות לא תעשה [כדעת כמה ראשונים], מכל מקום ישנה מצוה מוסרית מדברי קבלה לחנך גם על מצוות ל"ת כדי

ח. המצוה מוטלת גם על האם^{כח}. ונוהגת בין בקטנים בין בגבולים^{כט} וגם לאחר הנשואין^ל.

תחילת זמן המצוה, מבן שנתיים או שלוש^{לא} והכל כפי הבנת הקטן. וכן מנהג ישראל

להרגילו בקדושה ופרישות.

ובזה מבוארים דברי החיי אדם (סו, ג) שכתב: כמה דברים אמורים במצות עשה, אבל להפרישם מאיסורא, אפילו לא הגיע לחינוך רק שהתינוק הוא בר הבנה, חייבים האב והאם להפרישם מאיסורא ולגזור בהם, כדכתיב חנוך לגער על פי דרכו. וכן פסק המשנה ברורה (שמג, ג). והדברים טעונים באור מהיכן המקור לדין חינוך נוסף שלא תקנוהו חכמים, וגם זמנו מוקדם למצות החינוך המוזכרת בנמרא. אלא כונת החיי אדם לדברי הרמב"ם שהחינוך על ל"ת הוא מצוה מוסרית מרבית קבלה, וכדי לחנכו בקדושה ופרישות, וזמן החינוך הכללי לקדושה ופרישות הוא תיכף כשהוא בר הבנה. וכן מבואר באיסור והיתר (פרק מח) שהוא המקור להלכה זו, שדבריו מבוססים על דברי הרמב"ם. ובה מבואר שלגבי מצות עשה החיי אדם מסתפק האם חובה מוטלת גם על האם, וכאן כתב בפשיטות 'חייבים האב והאם', לפי שהמצוה המוסרית של החינוך מוטלת גם על האם וגם קודם שהגיע לחינוך, ורק המצוה דרבנן אינה נוהגת אלא כשהגיע לחינוך.

(כח) ככתוב: איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו ותפשו בו אביו ואמו (דברים כא, יח). ואל תטוש תורת אבך (משלי א, ח). אשר יסרתו אמו (משלי לא, א). ובה תלויה טובתה הנצחית בשני העולמות כמבואר בהערה ד. וכן כתב הגר"א: אביו מלמדו תורה ואמו מדרכת אותו לעשות מצוות ולילך בדרך ישרה (משלי כ, כ). וכן בלקוטי הגר"א משלי א, ח): כאשר האב יצוה לבנו הדרך הטוב בכללות, והאם תשים עיניה וליבה עליו להדריכו בנתיבות הטוב ובכל מסילות הנאות, להזהירו מכל פרטי העבירות ולהוליכו בכל חלקי המצוות והמדות הטובות, להיישירו אל דרכי השם.

ומכל מקום עיקר האחריות מוטלת על האב [ואף שהמצוה השכלית (ראה סוף הערה ה) מוטלת גם על האם בשוה, מ"מ המצוה ההלכתית מוטלת בעיקרה על האב]. ולכן מחובת האב להיות עיניו פקוחות על הנהגת אשתו בניו ובנותיו והצלחתם בתורה וביראת שמים. וראה פרק ל סעיף ו ד"ה על. ובפרט בעניני הצניעות כדלהלן סעיף יג.

(כט) כמבואר בקידושין לא. וברש"י שם דעיקר זמן החינוך הוא מבן ט"ו עד בן כ"ב או כ"ד, וקודם לכן אין בו רעת לקבל תוכחות כל כך ולא יכבד יסורין ותוכחות, ואחר גיל כ"ד יש לחוש שמא יבעט. וגם הפסוק 'איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו' מדובר על גער בן י"ג (רש"י).

(ל) בנמרא הנ"ל מדובר גם לאחר הנשואין. דהרי זמן הנשואין הוא עד כ' שנה כמבואר שם. אלא שיש לעשותו באופן שלא יבעט כמבואר שם.

(לא) ראה הערה כז מרב"ם הרמב"ם והחיי אדם. וכן כתב השל"ה (שער האותיות אות דרך ארץ): וידוע כי עייר פרא אדם יוולד ויצר לב האדם רע מנעוריו, על כן צריך להרגילו ולהנכו במידות טובות וישרות מעת שיוכל לדבר... האב והאם לא ימנעו המוסר תיכף מימי נעורו, ולהוסיף תמיד דבר יום ביומו כפי אשר יוכל שאת לפי הבנתו. וכל המידות הרעות כגון השבעות והקללות והכעס והאכזריות והגאות והעזות והקנאה והשנאה והתאוה וכיוצא בהם אלף אלפי אלפים, וכן המדות הטובות דהיינו ההיפך ממידות הנ"ל והמורא והבושה והשתיקה ואלף אלפים כיוצא בהם... צריך למסור גופו שיעשה קנין בנפשו... ויתחיל בו מבן שנתיים או שלוש להדריכו בכל. וראה סעיף טו.

להודרו ולהקדים לחנך לאמונה וקדושה וכבוד הורים ומדות טובות ודרך ארץ.

ט. איסור להנחותו בארחות עקלקלות - נאמר בפסוק (משלי כב, ו): חנוך לנער על פי דרכו [לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים, אם לטוב אם לרע. רש"י] גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב, ו). כלומר, מלבד המצוה להנחות בארחות יושר, ישנו איסור וסכנה גדולה להנחות בארחות עקלקלות. ימי הגדילה, הילדות והנערות, הם ימי יסוד להמשך החיים, הן בקדושה²⁶ הן בבריאות²⁷ הן במוסכמות²⁸ הן במידות טובות ורגשות טוהר²⁹, וההנחיה בדרך עקלקלות גורמת נזק להמשך החיים.

י. לדוגמא, לא יאמר אדם לילד שיתן לו מתנה ולבסוף לא יתן לו, שלא ילמד לשקר (סוכה נו:).

האיסור חל גם על מי שאינו בנו, שלא הותר להרוס את רגשותיו ומדותיו הטובות.

יא. עוד מסופר בגמרא (קידושין ע): מעשה ברב יהודה שהתארח בביתו של רב נחמן, הורה רב נחמן לבתו לכבד את האורח הדגול בכוס שתיה. אמר לו רב יהודה, אין משתמשים באשה. **שאל רב נחמן, והרי קטנה היא ומה חשש בדבר? ענהו רב אוצר החכמה: אה"ח 1234567**

(לב) כמבואר בירושלמי (יבמות א, ו): אמר ר' דוסא בן הרכינס, זוכר אני שהיתה אמו של ר' יהושע מולכת עריסתו לבית המדרש בשביל שיתרבו אוניו בדברי תורה. ועליה נאמר (אבות ב, ח): אשרי יולדתו.

(לג) כמבואר בגמרא (תולין כד:): חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי עמדו לי בזקנותי.

(לד) כלומר, מושגים הנחרטים במוח או ברגשות בגיל הרך, בהשפעת ההורים או החברה, מתקבלות כדבר ברור, הן לטוב הן למוטב. וכשיגדל יצטרך עבודה מיוחדת לנפץ מוסכמות ברורות. ובגמרא מסופר על יואב שר הצבא שהלך בשליחותו של דוד המלך להמית את כל הזכרים שבעמלק, וכשחזר ובא לפני דוד המלך שאלו דוד מדוע לא הרגת גם את הנקיבות? אמר לו יואב, הרי כתוב תמחה את זכר עמלק [בקמץ]. אמר לו דוד, הרי הניקוד הוא זכר בסגול? ולבסוף הוברר שרבו של יואב לא רקק היטב, והטעות הורשה למשך שנים רבות. ומכאן למדנו שאם ישנם שני מלמדי תינוקות בעיר, האחד מלמד הרבה ואינו מדקדק עמהם להבינם כראוי וללא שיבושים, והשני מלמד פחות ומדקדק יותר, יש למנות את המדקדק, שכשהשיבוש נכנס בלב הילד קשה מאוד להוציאו מליבו. וכלשון הגמרא 'שבשחא כיון דעל על' [שיבוש שנכנס נכנס] (בבא בתרא כא. ושולחן ערוך יו"ד רמא, יט).

(לה) כתב השל"ה (שער האותיות אות דרך ארץ): ויתחיל להדריכו במידות טובות בקטנותו, כי כל מה שקונה בנפשו בילדותו, נשאר כן בטבע קיים כל ימיו. וזהו שאמר 'חנוך לנער על פי דרכו' בעודו נער קטן ינהוג במידות טובות ואז גם כי יזקין לא יסור ממנה.

יהודה, כך מקובלני מרבתי, אין משתמשין באשה בין גדולה בין קטנה¹⁷ - שלא ילמדנה להיות רגילה בין האנשים (רש"י). וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (אה"ע כא, ה): אין משתמשין באשה בין גדולה בין קטנה¹⁷.

יסוד גדול למדנו מכאן, גם כשמדובר על הנהגות שעדיין לא הגיע הזמן למנוע את הקטנה מהן¹⁸, בכל זאת לא הותר להדריכה ולהנהיגה בדרך הפוכה.

יב. מצות חינוך לצניעות - המצוה מוטלת הן על האב¹⁹ הן על האם²⁰. כמו שנאמר (משלי לא, כז): צופיה הליכות ביתה - נותנת לב על צורכי בני ביתה איך יתנהגו באמת ובצניעות (רש"י).
אוֹצַר הַחֲכָמָה

יג. בא וראה כמה החמירה התורה בחובת החינוך למידת הצניעות, שאשה הנתפסת בחילול שבת או בעבודה זרה, ממיתים אותה על פתח בית דין²¹ וכבוד אביה נשאר במקומו. ואילו אשה הנתפסת בפריצות סוקלים אותה במעמד כל אנשי העיר על פתח בית אביה - ראו גידולים שגידלתם²² (דברים כב, כא ורש"י). ואם אביה כהן מורידים אותו מקדושתו כמו שנאמר: את אביה היא מחללת (ויקרא כא, ט) שאם היו נוהגים בו קודש נוהגים בו חול, כבוד נוהגים בו בזיון, ואומרים לו 'ארור שזו ילד, ארור שזו גידל, ארור שיצאה זו מחלציו' (סנהדרין נב.).

התורה חסה על כבוד הבריות, וגם על כבוד עוברי עבירה²³, ולא חסה על כבוד

(לו) והוא מבת ג' שנים ומעלה (פירוש המשניות להרמב"ם סנהדרין פ"ו מ"ד). וכן מוכח מטענת רב נחמן להקל מחמת קטנותה, הרי שהמדובר היה על קטנה ממש.

(לז) וראה פרק ו סעיף ג.

(לח) שהרי לא הוזכר ברש"י שיש למנועה מלהסתובב ליד האורה, אלא שאין ללמדה בכך.

(לט) ראה הערה יא.

(מ) הן משום חובת ההדרכה בנתיבות האמת והיושר [ראה הערה כח], הן משום איסור ספיה האסורה לכל ישראל. עוד מבואר במגן אברהם (שמג, א) שבאיסור שיש בו תקלה לרבים מוטל על כל אחד מישראל להפרישו. (מא) כתובות מה:

(מב) גם על הפסוק 'ולקח אבי הנערה ואמה' (דברים כב, טו) כתב רש"י בשם הספרי: מי שגידלו גידולים הרעים יתבוז עליה.

(מג) ולכן תקנו חכמים תפלה בלחש כדי לא לבייש את עוברי עבירה המתוודים בתפילתם על עבירות שבידיהם, שהרי הכתוב קבע אותה מקום לשחיטת חטאת ושחיטת עולה (סוטה לב:). וראה רש"י במדבר כב, לג.